

УДК 338.23

Гончар О.М.

аспірант,

*асистент кафедри міжнародної економіки та туризму
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

НЕОБХІДНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МІСТ УКРАЇНИ

THE NECESSITY OF IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINIAN CITIES

АНОТАЦІЯ

У статті наведено історичні аспекти еволюції концепції сталого розвитку та декларування її принципів у документах міжнародних організацій. Проаналізовано тенденції процесу урбанізації у світі та Україні. Обґрунтовано необхідність пристосування стратегії сталого розвитку держави до потреб кожного міста та створення механізму її реалізації.

Ключові слова: концепція сталого розвитку, сталий розвиток, урбанізація, цілі розвитку тисячоліття, сталий розвиток міст.

АННОТАЦИЯ

В статье приведены исторические аспекты эволюции концепции устойчивого развития и декларирования ее принципов международными организациями. Проанализированы тенденции процесса урбанизации в мире и Украине. Обоснована необходимость приспособления стратегии устойчивого развития государства к нуждам каждого города и создание механизма ее реализации.

Ключевые слова: концепция устойчивого развития, устойчивое развитие, урбанизация, цели развития тысячелетия, устойчивое развитие городов.

ANNOTATION

The article presents the historical aspects of the evolution of the concept for sustainable development and the declaration of its principles by international organizations. The trends in the urbanization process in the world and Ukraine were analyzed. The necessity of adaptation of strategies for sustainable development of the country to the needs of each city and creating a mechanism for its implementation were confirmed.

Keywords: the concept of sustainable development, sustainable development, urbanization, Millennium Development Goals, sustainable urban development.

Постановка проблеми. В умовах збільшення чисельності населення, що проживає в містах потребує детального розгляду питання інвестицій в їх інфраструктуру, у перетворення з метою створення «зеленої» промисловості, сприяння створенню робочих місць для молоді, подолання бідності. Дані питання були та є пріоритетними на самітах ООН, на їх вирішення направленні програми міжнародних організацій як світового, так і регіонального рівнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сталого розвитку, зокрема і на місцевому рівні досліджували наступні вітчизняні вчені: А.П. Садовенко [13], В.Х. Арутюнов [3], В.С. Куйбіда, В.В. Толкованов [7], В.І. Куценко [8], І.К. Бистряков [4], Е.М. Лібанова [9] та інші.

Постановка завдання. Проблеми сталого розвитку висвітлюються на конференціях, що про-

водяться представниками Програми розвитку ООН в Україні. За роки роботи ними започатковано та реалізовано значну кількість проєктів. Проте розвиток міст не має всеохоплюючого характеру та не має значної підтримки на загальнодержавному рівні. Необхідна розробка чіткої стратегії та плану дій з впровадження концепції сталого розвитку в містах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку стала логічним переходом від екологізації наукових знань та соціально-економічного розвитку, що бурхливо почався в 70-і роки і призвів до створення міжнародних неурядових наукових організацій з вивчення глобальних процесів на Землі. Проведення в 1972 році в Стокгольмі Конференції ООН з навколишнього середовища людини і створення Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) ознаменувало включення міжнародного співтовариства на державному рівні у вирішення екологічних проблем, які стали стримувати соціально-економічний розвиток. З 1980 року у світі прийшло розуміння необхідності переходу до «розвитку без руйнування».

У 1987 році в доповіді «Наше спільне майбутнє» Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР) приділила основну увагу необхідності «сталого розвитку», при якому «задоволення потреб теперішнього часу не підриває здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Це формулювання поняття «сталий розвиток» зараз широко використовується в якості базового в багатьох країнах і поклато початок нової триєдиної концепції сталого (еколого-соціально-економічного) розвитку.

Світовий банк визначив сталий розвиток як процес управління сукупністю активів, спрямований на збереження і розширення можливостей, наявних у людей. При цьому активи включають не тільки традиційно підраховуваний фізичний капітал, але також природний і людський капітал. Щоб бути стійким, розвиток повинен забезпечити не тільки економічне зростання, а й зростання або, принаймні, не зменшення в часі всіх цих активів. Причому, для

раціонального управління економікою країни застосовується та ж логіка, що використовується для раціонального управління особистою власністю [15].

У зв'язку із поширенням у світі концепції сталого розвитку в категоріальний апарат економічної науки увійшли поняття «сталій економічний розвиток» та «стале економічне зростання».

Сталій економічний розвиток (sustainable economic development) – процес структурної перебудови економіки відповідно до потреб збалансованого розвитку виробництва, соціальної сфери, населення і навколишнього природного середовища, технологічного і соціального прогресу [13].

Стале економічне зростання (sustainable economic growth) – це одна з основних цілей макроекономічної політики, досягнення якої забезпечує випереджальний ріст реального обсягу продукції (ВВП) у порівнянні з ростом населення для підвищення життєвого рівня, не виходячи за межі господарської ємності екосистем [13].

Концепція сталого розвитку заснована на взаємодії трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної. Однією з базових для формування концепції сталого розвитку стала концепція ноосфери В.І. Вернадського, в основі якої лежить вимога до людини, суспільства адаптуватись до об'єктивних законів біосфери, забезпечити її рівновагу.

Екологічна складова концепції спрямовується на збереження цілісності біологічних та фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більше того, поняття «природних» систем та ареалів проживання слід розуміти більш широко і включати в них створене людиною середовище (наприклад, міста). Основна увага в концепції приділяється збереженню здатності до самовідтворення та динамічної адаптації таких систем до змін. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля та втрата біологічного різноманіття зменшують здатність екологічних систем до самовідновлення [13].

Економічний підхід до концепції сталого розвитку передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних природо-, енерго-, і матеріало-зберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку та знищення відходів.

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливими аспектами цього підходу є справедливий розподіл благ всередині та між поколіннями та збереження культурного капіталу і різноманіття.

Неподільність трьох елементів концепції сталого розвитку обумовлена тим, що економіч-

ний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості всередині одного покоління і надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення.

У свою чергу, взаємодія економічного та екологічного елементів призводить до необхідності вартісної оцінки, обліку та відображення в економічній звітності підприємств впливів на навколишнє середовище. Нарешті, зв'язок соціального та екологічного елементів допомогою участі населення в процесі прийняття рішень дозволяє вирішувати питання справедливості для існуючих людей і для майбутніх поколінь [13].

Реалізація концепції сталого розвитку неможлива без здійснення інновацій у всі сфери життя. Ініціатором інновацій є суспільство, створюючи інновації та втілюючи їх у життя, інвестиції в інноваційні проекти здійснюється сектором економіки, та використовуючи при цьому частину природних ресурсів, таким чином отримуючи взамін, відповідно, соціальний, економічний ефект від втілення інновацій та зменшуючи вплив на екологію. Тому на думку автора схематично процес втілення концепції сталого розвитку слід зобразити наступним чином (рис. 1).

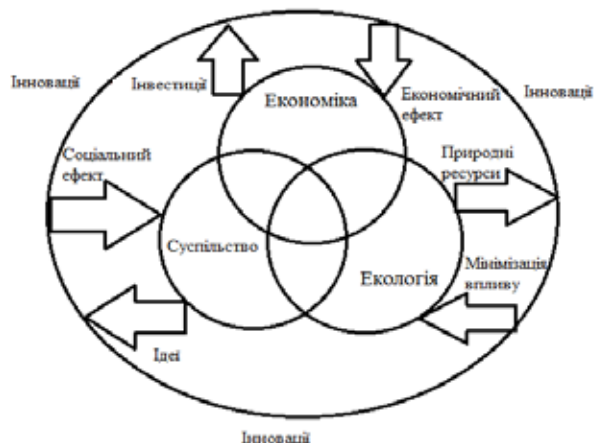

Рис. 1. Схематичне зображення реалізації концепції сталого розвитку

Виходячи з основ концепції сталого розвитку було сформульовано Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ) – міжнародні цілі розвитку, сформульовані в Декларації тисячоліття ООН 189 країнами-членами ООН та 23 міжнародними організаціями.

Кожна країна може корегувати глобальні ЦРТ під свої конкретні потреби. У 2003 році Україна адаптувала ЦРТ з урахуванням специфіки національного розвитку. З 2004 року в Україні розробляються національні доповіді, в яких викладені результати аналізу тенденцій, ключові проблеми та рекомендації на шляху виконання ЦРТ, і щорічних моніторингових доповідей. Національні ЦРТ виглядають наступним чином:

- 1) Подолання бідності;
- 2) Забезпечення якісної освіти впродовж життя;
- 3) Забезпечення гендерної рівності;
- 4) Зменшення дитячої смертності;
- 5) Поліпшення здоров'я матерів;
- 6) Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів;
- 7) Сталий розвиток довкілля [16].

Доповідь Робочої групи відкритого складу Генеральної Асамблеї по цілях у галузі сталого розвитку виділяє 17 цілей у галузі сталого розвитку, серед яких: сприяння непохитному, всеохоплюючому і сталому економічному зростанню, повній, продуктивній зайнятості та достойній роботі для всіх; створення міцної інфраструктури, сприяння забезпеченню всеохоплюючій і стійкій індустріалізації та впровадженню інновацій; зниження рівня нерівності всередині країн та між ними; забезпечення відкритості, безпеки, життєздатності та сталого розвитку міст та населених пунктів.[5].

На конференції Ріо +20 однією з пріоритетних сфер були міста. Міста є центрами ідей, торгівлі, культури, науки, продуктивної праці, соціального розвитку та багато чого іншого. Міста дозволили людям розвиватися соціально і економічно. Тим не менш, існує багато перешкод для підтримки міст у питаннях подальшого створення робочих місць і процвітання не зловживаючи земельними та іншими ресурсами. До загальних проблем міста відносяться перевантаження, відсутність засобів для надання основних послуг, брак належного житла та занепад інфраструктури. Проблеми, з якими стикаються міста, можна подолати способами, що дозволяють їм продовжувати розвиватися і рости шляхом поліпшення використання ресурсів та зменшення забруднення навколишнього середовища та усунення бідності [10].

Сталий розвиток населених пунктів – це соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини [12].

Таким чином, значна увага має приділятися містам та населеним пунктам та сконцентрована більшість населення планети.

Прискорені темпи світової урбанізації вимагають прискіпливої уваги до її наслідків. З одного боку, вона стимулює технологічні зміни,

покращення якості життя, з іншого, створює негативні наслідки на довкілля, спосіб життя переселенців, зменшує сільськогосподарські угіддя, змінює традиційні форми сільського життя.

Зважаючи на те, що вперше міське населення світу перевищило сільське, що було раніше вже досягнуто розвиненими країнами, урбанізація населення, умови життя на цих територіях, наслідки для довкілля викликають все більший інтерес. Розглянемо динаміку змін населення міст у світовому та національному розрізі (табл. 1).

Таблиця 1
Чисельність та частка міського населення

Роки	Світ		Україна	
	Кількість жителів міст (млн осіб)	Відсоток від загального населення	Кількість жителів міст (тис. осіб)	Відсоток від загального населення
1990	2274,6	43%	34869,2	67,3%
2000	2853,9	46,6%	33338,6	67,4%
2005	3164,6	48,6%	32009,3	67,7%
2010	3434,0	50,5%	31524,8	68,6%
2014	3880,1	54%	31336,6	69,0%

Простежуються тенденції збільшення частки міського населення у світі. Попри скорочення чисельності, відносний показник міського населення в Україні поступово зростає. Більшість населення країни проживає в містах.

Згідно проведених в Україні досліджень [14] сільські мешканці більш суттєво, ніж міські, відчували позбавлення, пов'язані з низьким розвитком інфраструктури: 46% сільських домогосподарств потерпали від відсутності закладів, які надають побутові послуги (серед міських – 4%), 42% – від незабезпеченості населеного пункту послугами швидкої медичної допомоги (4%), 29% – від відсутності поблизу житла медичної установи (6%), чверть – від відсутності регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою та 15% – від відсутності поблизу житла об'єктів роздрібно-торгівлі (2%), 6% – від відсутності поблизу житла дошкільних закладів (1,2%).

У доповіді Перспективи світової урбанізації [2] наголошується на важливості приділення уваги міським поселенням усіх розмірів. Міста пропонують широкі можливості для економічного розвитку і для розширення доступу до основних послуг, включаючи охорону здоров'я та освіти, для великої кількості людей, але за умов налагодження управління. Надання послуг громадського транспорту, а також житла, електропостачання, водопостачання і санітарії для густонаселених міських жителів, як правило, є дешевшим і менш шкідливим для навколишнього середовища, ніж надання аналогічного рівня послуг розкиданому сільському

населенню. Тому значну увагу слід зосередити на сталому розвитку саме міст.

Швидкі темпи урбанізації, особливо в країнах, що розвиваються, потребують внесення суттєвих змін у методи розробки стратегій та управління розвитком міст, а також значного збільшення державних і приватних інвестицій у розвиток міської інфраструктури [10].

У Маніфесті нової урбаністики [6] зазначено засади, на яких має базуватися міське управління та розвиток:

– міста відповідають за побудову такої системи управління, яка враховувала б нові вимоги демократії, зокрема в її вимірі, заснованому на участі. Люди в містах та міських регіонах є водночас мешканцями і громадянами. Потрібно створювати відповідні передумови для їхньої активної участі у вирішенні питань місцевого значення;

– міста мають базувати свою діяльність на політиці сталого розвитку для досягнення історичного компромісу між економічними, соціальними та екологічними вимогами та збереження довкілля для наступних поколінь;

– міста повинні стати простором високої якості життя для всіх. Забезпечувати усім без винятку, незважаючи на стать, вік, соціальне, фінансове та фізичне становище рівний доступ та якісні послуги, зокрема в галузі освіти, охорони здоров'я, культури й житла. Належне забезпечення всіх рівнів суспільства є безумовним для здійснення реальної демократії;

– міста є сприятливим полем для творчого різноманіття, вони повинні слугувати джерелом потужних новаторських сил, розквіту особистості і доступу до знань та інформації. Вони можуть зберегти, інтегрувати і взаємно збагатити численні типи культур, які в них перебувають. Містам потрібно знати своє минуле і різноманітне сьогодення для того, щоб бути спрямованими в майбутнє.

Ключовими для підготовки та успішного впровадження стратегій сталого місцевого розвитку виступають наявність певного місцевого потенціалу, базової економічної та соціальної інфраструктури. Поруч із зазначеними існує низка інших важливих чинників:

- наявність сприятливої законодавчої та регуляторної бази для ефективного децентралізованого місцевого розвитку;

- рівні права та партнерство в реалізації місцевого розвитку всіх заінтересованих соціальних груп та місцевої влади;

- гендерна рівність;

- наявність необхідних ресурсів, економічних важелів та стимулів, що забезпечують і підтримують життєдіяльність місцевої економіки та сталий місцевий розвиток;

- можливість створення ефективних координаційних механізмів для забезпечення спільної діяльності щодо реалізації узгоджених пріоритетів [13].

У містах концентруються інвестиційні можливості та робочі місця, які забезпечують економічний розвиток, полегшується доступ до життєвих благ.

Сталий розвиток держави або регіону має починатися на рівні міст. Кожне місто має визначити власні стратегічні цілі розвитку, адаптувавши ЦРТ державного рівня до власних потреб. Необхідною складовою визначення цілей є участь мешканців міст, представників спільнот, науковців та представників підприємств за ініціативи органів місцевого самоврядування.

Реалізація цілей сталого розвитку на місцях має стати продуктивною, оскільки управління на місцевому рівні є більш мобільним, підприємства та громадськість зацікавлені в їх реалізації та впевнені, що зможуть скористатися її перевагами. Наведемо слова заступника Постійного Представника Програми розвитку ООН в Україні Ініти Пауловіча: «Саме на рівні місцевого самоврядування ми бачили розвиток інноваційних методів управління, навіть за умови відсутності скоординованої національної політики» [11].

Відповідно до встановлених цілей розробляються завдання щодо реалізації кожної з цілей. У рамках завдань реалізуються інноваційні проекти, що потребують інвестування коштів. Джерелами інвестицій можуть слугувати кошти місцевих бюджетів, підприємців, громадян, а також бюджетів вищих рівнів, що також зацікавлені в реалізації поставлених завдань. Зацікавленість корпорацій у реалізації проектів сталого розвитку визначається можливістю покращення свого іміджу, стимулами з боку держави, ризиками втрат за рахунок погіршення якості життя працівників. Держава має підтримувати ініціативи міст, виділяючи кошти на реалізацію проектів, що розподілятимуться на конкурсній основі. Важливим критерієм відбору має стати показник ефективності на одного мешканця.

Кожне місто має розвиватися самостійно, переймаючи позитивний досвід інших, тому налагодження зв'язків між містами є надважливим. Доцільним може стати створення центру, що накопичуватиме інформацію щодо реалізації цілей та надаватиме її у вільне користування. А також аналітичних центрів у кожному місті, що займатимуться розробкою проектів та пошуком джерел фінансування. Рушійною силою процесу реалізації проектів сталого розвитку в містах має стати покоління молоді, що є більш ініціативним та цілеспрямованим. Сталий розвиток кожного міста у взаємозв'язку дасть можливість збільшити ефект від впроваджених заходів на загальнодержавному рівні за рахунок синергетичного ефекту.

Висновок. Таким чином, концепція сталого розвитку, пройшовши еволюційний шлях від усвідомлення наслідків впливу діяльності людини на екологію планети до чітко визначеної стратегії з окресленими цілями та

цілком втілюваними завданнями, виглядає, наразі, єдиним та безальтернативним шансом вижити для майбутніх поколінь. Втілення даної концепції відбувається на декількох рівнях: світовому, регіональному, державному та місцевому. Саме на рівні міст, в умовах наростаючих темпів урбанізації, мають найактивніше втілюватися ідеї сталого розвитку, що виходять з усвідомлення кожною людиною на індивідуальному рівні їх важливості та необхідності. Кожна громада має пристосувати ідеї сталого розвитку до власних потреб, окреслити завдання та докласти максимум зусиль до пошуку можливостей їх реалізації, підтримуючи зв'язок з іншими на всіх рівнях, користуючись підтримкою та надаючи її.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. United Nations (2014). Prototype Global Sustainable Development Report. Online unedited edition. New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs, Division for Sustainable Development, 1 July 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sustainabledevelopment.un.org/globalsdreport/>.
2. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014). World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights (ST/ESA/SER.A/352). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf>.
3. Арутюнов В.Х. Методологія сталого розвитку: цивілізаційний контекст: монографія / В.Х. Арутюнов, С.І. Присухін, В.М. Свінціцький, Т.В. Глебова, Т.С. Пітякова, Т.М. Дерев'яно, В.І. Пустовойт; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 296 с.
4. Бистряков І.К. Сталий розвиток України: постмодернізм, простір, методологія управління [Електронний ресурс] / І.К. Бистряков // Вісник Національної академії наук України. – 2012. – № 7. – С. 47-53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2012_7_7.pdf.
5. Доклад Рабочей группы открытого состава Генеральной Ассамблеи по целям в области устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=A/68/970>.
6. Европейская хартия городов II – Манифест новой урбанистики. Принята 15-й пленарной сессией (29 мая 2008 г., Страсбург) Конгресса местных и региональных властей Совета Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1303089&Site=COE&BackColorInternet=BDDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.
7. Куйбіда В.С. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах / В.С. Куйбіда, В.В. Толкованов. – К.: ТОВ «Поліграфічний центр Крамар», 2010. – 258 с.
8. Куценко В.І. Стратегія сталого розвитку крізь призму соціогуманітарної сфери [Електронний ресурс] / В.І. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2012. – № 1. – С. 79-88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnanu_2012_1_13.pdf.
9. Лібанова Е.М. Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо / Національна доповідь. // Лібанова Е.М., Балакірева О.М., Єрмолаєв А.В. та ін. – К.: 2013.
10. Обзор мирового экономического и социального положения, 2013 год: задачи в области обеспечения устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/305/65/PDF/N1330565.pdf?OpenElement>.
11. Пріоритети децентралізації реформ визначені асоціаціями органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2014/09/27/-/>.
12. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів. Верховна Рада України; Постанова від 24.12.1999 № 1359-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1359-xiv>.
13. Садовенко А.П. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середя, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с., Л. Масловська, В. Середя, Т. Тимочко. – 2 вид. – К.; 2011. – 392 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://msdp.undp.org.ua/data/publications/rozvytok_suspilstva_undp.pdf.
14. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/dop/04/dod_sdgt_13w.zip.
15. Устойчивое развитие – триединство человеческих отношений. Учебные материалы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://greenmind.com.ua/images/meropriyatiya/143_105_SD_broshura.pdf.
16. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2014. Щорічна моніторингова доповідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/arhiv/2014_19_12Dopovid.pdf.